

Beata Kunat

Ranga nauczyciela plastyki i edukacji plastycznej w polskiej szkole – kierunki zmian

Plastyka jako przedmiot kształcenia szkolnego jest niezbędnym elementem edukacji kulturalnej człowieka, bowiem rozwija zainteresowania, zamiłowania artystyczne, wrażliwość, wyobraźnię, myślenie twórcze uczniów. Niepokojące jest jednak zjawisko deprecjonowania przedmiotów artystycznych w polskiej szkole, a przede wszystkim niedoceniające wychowania plastycznego w wielostronnym rozwoju osobowości uczniów oraz roli, jaką powinien odgrywać nauczyciel plastyki w procesach edukacyjnych.

Przeprowadzona reforma oświaty w sposób zasadniczy nie zmieniła stosunku do przedmiotów artystycznych, w tym plastyki w polskiej szkole. Warto zatem przyjrzeć się przebiegowi zmian dotyczących przedmiotu plastyka w nieustannie reformowanej szkole.

15 lutego 1999 roku na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej wprowadzono zintegrowany przedmiot „sztuka”, który w założeniu miał łączyć wiedzę i umiejętności dotychczasowych dwóch przedmiotów: muzyki i plastyki. Na jego realizację przeznaczono jedną godzinę tygodniowo w klasach IV-VI szkoły podstawowej i w klasach I-III gimnazjum w 3-letnim okresie nauczania. Natomiast w liceum ogólnokształcącym przeznaczono jedną godzinę tygodniowo na plastykę lub muzykę (tylko w klasie I). Zajęć artystycznych jako wyodrębnionych przedmiotów nie uwzględniono w I etapie kształcenia szkoły podstawowej. Pozostawiono nauczycielowi dowolność w realizacji programu (w zależności od czasu i potrzeb)¹. Kolejne Rozporządzenie ministerialne z 12 lutego 2002 w sprawie ramowych programów nauczania w szkołach publicznych wyodrębnia plastykę i muzykę jako oddzielne przedmioty. Zakłada ono jednak możliwość prowadzenia edukacji artystycznej w bloku przedmiotowym „sztuka”². Na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 18 kwietnia 2008

¹ Rozporządzenie MEN z 15 lutego 1999 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z 1999 r. nr 14, poz. 128).

² Rozporządzenie MENiS z 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z 2002 r. nr 15, poz. 142).

roku plastyka i muzyka funkcjonować mogą wyłącznie jako odrębne przedmioty bez możliwości prowadzenia ich w bloku przedmiotowym „sztuka”³. Najnowsze Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 marca 2009 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych wprowadza zmiany dotyczące nauczania plastyki w gimnazjum. W 3-letnim okresie nauczania należy zrealizować plastykę co najmniej w wymiarze 30 godzin oraz wprowadzić zajęcia artystyczne do wyboru⁴.

Istotnym warunkiem właściwego funkcjonowania przedmiotu plastyka jest dobrze przygotowany nauczyciel, odznaczający się wysoką motywacją oraz w pełni świadomy celów edukacji plastycznej.

Kto, zdaniem MEN, może pełnić tę ambitną rolę? Jakie kwalifikacje zawodowe są wystarczające, by nauczyciel mógł realizować program nauczania plastyki w polskiej szkole?

Zgodnie z przepisami poza specjalistami danego przedmiotu kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela posiada m.in. osoba, która legitymuje się dyplomem ukończenia studiów wyższych na kierunku (specjalności) innym niż nauczany przedmiot lub rodzaj prowadzonych zajęć, która ponadto posiada przygotowanie pedagogiczne i ukończyła studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny z zakresu nauczanego przedmiotu lub rodzaju prowadzonych zajęć⁵.

Ekspertyzy wprowadzenia „unii między plastyką i muzyką” doprowadziły do tego, że wystarczającymi kwalifikacjami zawodowymi w ocenie MEN, jest ukończenie kursu kwalifikacyjnego w zakresie sztuki. Do nauczania plastyki uprawnieni są wobec tego nauczyciele innych przedmiotów po rocznej edukacji obejmującej treści z zakresu plastyki i muzyki, a nie tylko specjaliści zdobywający kompetencje plastyczno-pedagogiczne latami.

Konsekwencją reform ostatnich lat jest także zredukowanie ilości godzin poświęconych wychowaniu plastycznemu. W porównaniu z innymi przedmiotami na edukację plastyczną przyznaje się minimalną ilość godzin lekcyjnych. Dlatego sytuacja nauczycieli plastyki jest z reguły trudna. Aby „uzbierać etat”

³ Rozporządzenie MENiS z dnia 18 kwietnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z dnia 29 kwietnia 2008 r.). Na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572, z późn. zm.).

⁴ Rozporządzenie MEN z dnia 23 marca 2009 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z 2009 r. nr 54, poz. 442).

⁵ Rozporządzenie MENiS z dnia 10 września 2002 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz. U. nr 155, poz. 1288); Art. 9 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2006 r. nr 97, poz. 674, z późn. zm.).

muszą oni uczyć w trzech, czterech, a nawet pięciu szkołach, często usytuowanych w różnych miejscowościach.

Edukacja plastyczna zatem została zepchnięta na margines, a niedostatki wychowania estetycznego wynikają często z niskiego statusu przedmiotów związanych ze sztuką⁶. Wobec tego istnieje potrzeba wyznaczenia kierunków zmian w zakresie kształcenia plastycznego oraz zwiększenia prestiżu zawodu nauczyciela plastyki.

Do czynników utrudniających edukację artystyczną w szkołach należą:

- niewystarczająca świadomość decydentów;
- niska ranga przedmiotu;
- znikomy limit czasu na jego realizację;
- niewystarczające środki materialne: brak lokali, pracowni, brak pomocy dydaktycznych, materiałów;
- pospieszny tryb kształcenia nauczycieli;
- obsadzanie przedmiotu nauczycielami przypadkowymi, którym potrzebne są godziny do wypełnienia etatu;
- obciążenie nauczycieli plastyki dodatkowymi pracami (dekoracje, wystawy, konkursy itp.)⁷.

W celu wytyczenia kierunków zmian w zakresie kształcenia plastycznego w polskiej szkole warto dokonać rozpoznania opinii absolwentów szkół na temat edukacji plastycznej na różnych etapach ich kształcenia oraz ich oczekiwań w tym zakresie.

Problematykę postaw młodzieży wobec różnych zjawisk plastycznych podejmowali w swoich pracach S. Kościelecki⁸, Z. Krawczyk⁹, T. Marciniak¹⁰, J. Bukowski¹¹. Interesujące analizy określające postawy młodzieży szkolnej wobec idei edukacji plastycznej oraz tej, jaką chciałaby ona widzieć w przyszłości przeprowadził J. Górniewicz¹². Cenną diagnozę na temat szkolnej plastyki i jej nauczycieli w opinii absolwentów odnajdujemy w badaniach E. Korepty¹³. Badania przeprowadzane w różnych środowiskach terytorialnych Polski (Cieszyn,

⁶ Por.: M. Olczak, *Trening twórczości. Współczesna i efektywna forma wychowania przez sztukę*, Kraków 2009, s. 132.

⁷ L. Chmielewska, *Nauczyciel szkoły specjalnej a wychowanie estetyczne*, [w:] *Nauczyciel szkoły specjalnej – szanse i bariery działalności zawodowej*, J. Michalski (red.), Warszawa 2002, s. 77.

⁸ S. Kościelecki, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Warszawa 1975.

⁹ Z. Krawczyk, *Wprowadzenie do kultury plastycznej*, Warszawa 1975.

¹⁰ T. Marciniak, *Problemy wychowania plastycznego*, Warszawa 1976.

¹¹ J. Bukowski, *Postawy wobec sztuki współczesnej*, Warszawa 1987.

¹² Zob.: J. Górniewicz, *Postawy młodzieży szkolnej wobec plastyki i nauczania plastyki w szkole*, [w:] *Nauczyciele plastyki i ich kształcenie*, K. Olbrycht (red.), Cieszyn 1999, s. 41-57.

¹³ Zob.: E. Korepta, *Szkolna plastyka i jej nauczyciele – w opinii absolwentów*, [w:] *Nauczyciele plastyki i ich kształcenie...*, op. cit., s. 59-72.

Kraków, Łódź, Piotrków Trybunalski, Toruń, Olsztyn) potwierdzają tezę, że stan edukacji artystycznej w polskich szkołach jest niezadowalający, a edukacja plastyczna nie spełnia powszechnych oczekiwań. Uczniowie nie są zadowoleni z poziomu prowadzonych zajęć plastycznych, nie akceptują statycznych lekcji, metod i form pracy pozbawionych autentyczności i kreatywności. Negacja dotyczy także nauczycieli prowadzących zajęcia we wszystkich klasach bez względu na etap kształcenia¹⁴.

Sytuacja przedmiotu plastyka i nauczycieli plastyki w podlaskich szkołach znajduje się w kręgu moich zainteresowań badawczych. Podjęłam próbę wstępnej diagnozy aktualnych postaw i oczekiwań absolwentów podlaskich szkół wobec plastyki jako przedmiotu kształcenia szkolnego oraz nauczycieli plastyki. Badania przeprowadziłam w kwietniu 2009 roku w grupie 103 absolwentów szkół ponadgimnazjalnych przy wykorzystaniu metody sondażu diagnostycznego.

Dokonałam rozpoznania rodzaju postaw badanych wobec różnych dziedzin aktywności związanych z plastyką (plastyka jako przedmiot kształcenia szkolnego, nauczyciel plastyki, twórczość plastyczna).

Tabela 1. Postawy badanych wobec różnych dziedzin aktywności związanych z plastyką

Dziedzina aktywności	Rodzaje postaw					
	pozytywne		obojętne		negatywne	
	N	%	N	%	N	%
Plastyka jako przedmiot kształcenia szkolnego	73	70,9	28	27,2	2	1,9
Nauczyciel plastyki	40	38,8	7	6,8	56	54,4
Twórczość plastyczna	78	75,7	22	21,3	3	2,9

Źródło: badania własne (N=103)

Z analizy danych zaprezentowanych w tabeli 1 wynika, że 75,7% badanych deklaruje pozytywne postawy wobec twórczości plastycznej. Także pozytywnie ustosunkowanych do przedmiotu plastyka jest 70,9% badanych. Pozytywny stosunek do nauczyciela plastyki deklaruje 38,8% respondentów, natomiast 54,4% absolwentów ma negatywny stosunek do nauczycieli plastyki. Duży odsetek postaw negatywnych wobec nauczyciela plastyki może wskazywać na jedną z głównych przyczyn kryzysu w tej dziedzinie pracy szkoły. Podobne wyniki wystąpiły w badaniach J. Górniewicza, w których co drugi respondent wyrażał

¹⁴ G. Stojak, *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole. Edukacyjne aspekty wychowania przez sztukę w kształceniu nauczycieli plastyki*, Kraków 2007, s. 182.

się pozytywnie o plastyce jako przedmiocie kształcenia szkolnego, ale już tylko co czwarty pozytywnie oceniał nauczyciela tego przedmiotu¹⁵.

Absolwenci dokonywali krytycznej analizy lekcji plastyki na różnych etapach swojego kształcenia szkolnego (tabela 2).

Tabela 2. Ocena lekcji plastyki przez badanych na różnych etapach kształcenia

Etap kształcenia szkolnego	Ocena lekcji plastyki									
	bardzo dobre		dobre		raczej słabe		zdecydowanie słabe		zdecydowanie negatywne	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Szkoła podstawowa	53	51,5	30	29,1	16	15,5	4	3,9	-	-
Gimnazjum	13	12,6	23	22,3	41	39,8	22	21,3	4	3,9
Szkoła ponadgimnazjalna	8	7,8	16	15,5	49	47,6	24	23,3	6	5,8

Źródło: badania własne

Najwyższe oceny uzyskały lekcje plastyki w szkole podstawowej, ponad 50% badanych zakwalifikowało je do grupy „bardzo dobre”, tylko 4 osoby uznały zajęcia plastyczne w szkole podstawowej za „zdecydowanie słabe”. Jako „raczej słabe” (47,6%) i „zdecydowanie słabe” (23,3%) zostały ocenione lekcje plastyki w szkołach ponadgimnazjalnych.

Niskie notowania zajęć plastycznych wynikały z tego, że były one prowadzone przez niekompetentnych nauczycieli, którzy nie potrafili zainteresować uczniów lekcją. Często, według badanych, lekcje prowadzone były przez nauczycieli bez przygotowania specjalistycznego z zakresu wychowania plastycznego (nauczycieli innych przedmiotów, którym brakowało godzin do etatu). Zarzuty dotyczyły również postaw nauczycieli wobec twórczości uczniów, a szczególnie braku umiejętności oceniania prac plastycznych (nieprecyzyjne kryteria oceniania). Błędy popełniane w nauczaniu plastyki tkwią, w opinii 43% badanych, w metodach pracy, w braku równowagi między teorią a praktyką, rutyna, a także nieuwzględnianie zasady indywidualizacji i zróżnicowania wymagań wobec każdego ucznia. Niskie noty uzyskały lekcje w szkołach, w których nie było warunków do pracy twórczej (brak pracowni, materiałów dydaktycznych, brak podziału na grupy). Jedną z przyczyn niskich ocen przedmiotu plastyka jest według 46% badanych mała ilość czasu przeznaczona na realizację tego przedmiotu. Zajęcia te często były określane epitetem „nudne”.

¹⁵ J. Górniewicz, *Postawy młodzieży szkolnej wobec plastyki i nauczania plastyki w szkole*, [w:] *Nauczyciele plastyki i ich kształcenie...*, op. cit., s. 55.

Przyczyna słabych notowań lekcji plastyki sytuuje się w miejscu plastyki w rankingu innych przedmiotów szkolnych (tabela 3).

Tabela 3. Miejsce plastyki jako przedmiotu szkolnego w rankingu innych przedmiotów szkolnych

Etap kształcenia szkolnego	Miejsce plastyki w rankingu innych przedmiotów									
	najwyższe		wysokie		równorzędne		niskie		najniższe	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Szkoła podstawowa	5	4,8	27	26,2	46	44,7	21	20,3	4	3,9
Gimnazjum	5	4,8	2	1,9	9	8,7	48	46,6	39	37,9
Szkoła ponadgimnazjalna	3	2,9	10	9,7	27	26,2	8	7,8	55	53,4

Źródło: badania własne

Bardzo dobra ocena lekcji plastyki w szkołach podstawowych koreluje z wysokim miejscem plastyki w rankingu innych przedmiotów. W opinii badanych plastyka znajdowała się na wysokim miejscu (26%) lub równorzędnym z innymi zajęciami szkolnymi (44,7%). Najniższą rangę 53,4% badanych przyznało plastyce w szkołach ponadgimnazjalnych.

Wysokie oceny otrzymywały lekcje plastyki prowadzone przez nauczycieli, którzy cenieni byli przede wszystkim za profesjonalizm, zaangażowanie, a także własną twórczość artystyczną. Badani najwyżej ocenili nauczycieli – artystów oraz kompetentnych pedagogów.

Absolwenci wskazywali różne korzyści wyniesione z tych zajęć. Największa grupa badanych (64%) doceniła wartość plastyki w stymulowaniu wyobraźni oraz poznaniu technik plastycznych (61,1%). Kolejnym walorem plastyki, według 48,5% badanych, jest rozbudzenie wrażliwości i zainteresowań plastycznych oraz rozwój myślenia twórczego (42,7%). 38,8% absolwentów wskazuje na wartości relaksacyjne zajęć plastycznych. Znaczna ilość odpowiedzi (36,9%) dotyczyła korzyści wynikających z pogłębienia wiedzy z zakresu sztuki. Tylko 11,6% badanych zwróciło uwagę na samorealizację jako korzyść plastyki. 11,6% absolwentów uznało, że nie wynieśli oni żadnych korzyści z edukacji plastycznej w szkole. Wśród tych wypowiedzi pojawiały się uwagi krytyczne typu: „na zajęciach była nuda”, „marnowanie czasu”, „rozgardiasz”.

Zdecydowana większość badanych (85,4%) uważa, że proces nauczania plastyki w szkole powinien ulec zmianie.

Ponad połowa (54,4%) twierdzi, że zasadnicze zmiany powinny nastąpić w zakresie stworzenia warunków materialnych do prowadzenia zajęć plastycz-

nych (pracownie, materiały plastyczne). Transformacji powinny ulec również postawy nauczycieli plastyki, którzy według absolwentów często mają lekceważący stosunek do obowiązków zawodowych, nie potrafią nawiązywać pozytywnych relacji z uczniami oraz zainteresować przedmiotem. Badani postulują, aby zajęcia plastyczne nie były prowadzone przez przypadkowych nauczycieli, ale przez fachowców o wysokich kompetencjach artystyczno-pedagogicznych. 51,4% respondentów proponuje dokonanie zmian w zakresie metod pracy na lekcjach plastyki. Zajęcia te, ich zdaniem, powinny być niestandardowe, żywe, dopuszczające możliwość stosowania różnorodności w tematyce i formie. W opinii 32% badanych również sposób organizacji zajęć powinien ulec zmianie, proponowali prowadzenie zajęć w plenerze, galeriach, muzeach. Zmianie powinien ulec sztywny program zajęć oraz usytuowanie lekcji plastyki w rozkładzie szkolnym. Sugerują oni zwiększenie ilości godzin poświęconych na edukację plastyczną.

Badani formułowali oczekiwania wobec nauczycieli plastyki. Według 74% absolwentów nauczyciel plastyki powinien być artystą posiadającym wysokie kompetencje pedagogiczne, psychologiczne i dydaktyczne. Wskazywali cechy, jakimi powinien wyróżniać się nauczyciel plastyki. Były to m.in.: otwartość, kreatywność, pomysłowość, refleksyjność, umiejętność zainteresowania plastyką. Powinna to być osoba nieszablonowa z dużą wyobraźnią, wrażliwa na piękno, zaangażowana, empatyczna. Pojawiały się określenia „najlepszym nauczycielem jest szalony artysta”, „zarażający pasją do sztuki”, „inspirator do twórczości”.

Zatem o wysokiej randze przedmiotu plastyka i zwiększeniu motywacji dzieci i młodzieży do podejmowania działań plastycznych decyduje w sposób znaczący nauczyciel – artysta, autentyczny, otwarty, bezpośredni w stosunku do młodzieży, animator i przewodnik po wielowymiarowych drogach sztuki¹⁶. Twórcze działania, twórcze inspiracje może skutecznie uprawiać ten, kto sam ich doświadcza¹⁷.

Przeprowadzona reforma oświaty nie zmieniła w sposób zasadniczy faktu deprecjonowania przedmiotów artystycznych w polskiej szkole. Zmiany okazały się czynnikami zbyt słabymi w stosunku do roli, jaką może i powinien odegrać w wielostronnym rozwoju osobowości uczniów dobrze przygotowany nauczyciel plastyki (pedagog – artysta – psycholog – historyk sztuki).

Wymagania stawiane wobec profesji nauczyciela plastyki mogą być postrzegane jako zbyt wygórowane. Jednak edukacja plastyczna jest dziedziną specy-

¹⁶ B. Kunat, *Nauczyciel plastyki jako inspirator twórczych działań uczniów – oczekiwania a rzeczywistość*, [w:] *Intersubiektywność sztuki w recepcji i tworzeniu, Diagnoza, edukacja, wsparcie rozwoju*, K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala, A. Wąsiński (red.), Bielsko-Biała – Katowice 2009, s. 333.

¹⁷ S. Kościelecki, *Sylwetka absolwenta studiów plastyczno – pedagogicznych w świetle propozycji modelu jego kształcenia. Rysunek – wychowanie plastyczne – plastyka – edukacja wizualna*, [w:] *Nauczyciele plastyki i ich kształcenie...*, op. cit., s. 161.

ficzną, interdyscyplinarną, opartą na wiedzy i umiejętnościach sztuki, nauki i techniki. W jej zakres wchodzi różne dziedziny wiedzy: estetyka, psychologia twórczości, historia sztuki, socjologia i psychologia sztuki. Spośród ogólnej struktury przedmiotów szkolnych w plastyce kryje się najwyższy potencjał działalności twórczej. Dlatego przygotowanie kompetentnego nauczyciela plastyki profesjonalisty wymaga nowego, holistycznego spojrzenia na edukację plastyczną. Zdaniem S. Popka współcześnie ogólny model edukacyjny nauczyciela plastyki powinien być oparty na podejściu interdyscyplinarnym, biorącym pod uwagę równowagę zajęć adaptacyjno-korekcyjnych tak, by obejmowały one w sposób komplementarny właściwe funkcje i cele edukacji plastycznej oraz budowały kompetencje nauczyciela w oparciu o wszystkie dziedziny wiedzy wspomagające procesy kreacji i percepcji¹⁸. Ważnym postulatem jest idea doskonalenia nauczyciela plastyki w większym zakresie niż dotychczas. Program studiów przyszłych nauczycieli powinien się skupić nie tylko na artystycznej stronie kształcenia, ale także na kompleksowym przygotowaniu pedagogiczno-psychologicznym. Placówki kształcące kandydatów na nauczycieli wychowania plastycznego powinny stwarzać solidną bazę do ich rozwoju zawodowego. Konieczna jest także zmiana świadomości społecznej, aby edukacja estetyczna nie była traktowana jako drugoplanowa. Zasadniczą potrzebą jest zwiększenie rangi plastyki w edukacji, dlatego niezbędne są rozporządzenia ministerialne uznające plastykę za równoprawny przedmiot oraz zapewniające godziwe warunki pracy nauczycielom plastyki. Jak twierdzi I. Popiołek edukacja plastyczna, wychowanie przez sztukę czy wychowanie plastyczne nie może być w polskiej szkole nieustającym eksperymentem. Programy kształcenia i nauczania w tym zakresie muszą być stałą i zdecydowaną umotywowaną częścią procesu edukacji społeczeństwa, muszą być elementem życia państwa, świadomości państwowej i społecznej¹⁹.

¹⁸ S. Popka, *W poszukiwaniu wyznaczników modelu nauczyciela plastyki*, [w:] *Kształcenie pedagogów realizujących wychowanie plastyczne – w świetle aktualnych potrzeb edukacyjnych i uwarunkowań społeczno-kulturowych*, K. Olbrycht (red.), Cieszyn 1998, s. 45-46.

¹⁹ I. Popiołek, *Model kształcenia nauczycieli wychowania plastycznego*, [w:] *Kształcenie pedagogów...*, op. cit., s. 189.